

Адамович С.В.

(Івано-Франківськ)

УКРАЇНСЬКА НАДДНІПРЯНСЬКА ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ В АВСТРО-УГОРЩИНІ ПРО УКРАЇНЦІВ ЗАКАРПАТТЯ

В умовах реформування в Україні всіх сфер життя, пошуку шляхів подальшого розвитку суспільства дослідження співпраці наддніпрянської політичної еміграції в Австро-Угорщині із західноукраїнськими політичними структурами у 1914 – 1918 рр. сприятиме проведенню державної політики, яка б забезпечувала процес становлення демократичної правової України.

Зростання уваги до українського питання в Австро-Угорщині і Німеччині на початку Першої світової війни і сприяння галицьких політиків дали змогу наддніпрянським політичним емігрантам заснувати всеукраїнське об'єднання, що відстоювало ідеї соборності і державності – Союз визволення України (СВУ). Входження до його складу українських діячів Галичини і Буковини, спорідненість програмових засад СВУ та західноукраїнських політичних організацій створили підґрунтя співпраці емігрантів з українцями Австро-Угорщини.

Наддніпрянці А.Жук, Д.Донцов, М.Залізник, В.Дорошенко, М.Меленевський, О.Скоропис-Йолтуховський та інші налагодили тісні стосунки з політичними структурами регіону (Головна Українська Рада, Загальна Українська Рада), активно співробітничали з Українським Січовим Стрілецтвом та західноукраїнськими громадськими і культурними організаціями. Вагомий вплив на українців Австро-Угорщини мала розгалужена система пресових видань та опубліковані емігрантами книжки і брошури.

Діяльність СВУ знайшла висвітлення у працях І.Патера, П.Лаврова, Л.Качмар, І.Михальського, І.Срібняка, Н.Сидоренко. Закарпатські історики М.Вегеш, І.Гранчак, В.Ілько, П.Сміян, Ю.Химинець присвятили низку досліджень історії свого краю періоду Першої світової війни. Однак поза

увагою вчених залишилося питання місця Закарпаття в діяльності наддніпрянської політеміграції. Ми спробували проаналізувати окреслене питання.

Угорська влада здійснювала на землях Закарпаття політику мадяризації, спрямовану до “повного стоплення українців з мадярами” [2, с.197]. На думку офіційних осіб, в Угорщині жили лише русини, які, проте, не були окремою нацією. Ще у 1912 р. хвиля мадяризації досягла апогею у церковній сфері. У цей час уряд відокремив змадяризовану частину мукачівської та пряшівської дієцезії і утворив нову – з центром у Гайда-Дорог [10, с.24]. Згідно з розпорядженням Риму на даній території мовою літургії визначалась грецька. Проте для кліру ця мова була незрозумілою, тому уніатська дієцезія одразу мадяризувалася [14, с.545].

На початку Першої світової війни лідер українців Закарпаття С.Агостон виступив від імені угорських русинів на підтримку Австро-Угорщини і заперечив існування в їх середовищі русофільських тенденцій [6, с.7]. Незважаючи на це, переслідування закарпатських українців зросло до нечуваних масштабів. Так, уже в жовтні 1914 р. угорці ув’язнили 800 українців з Воловець, Канори, Верхніх і Нижніх Верецьок та інших сіл. Їх звинувачували в тому, що вони вітали росіян як справжніх визволителів і вказували на місцеперебування угорських військ [13, с.72-73]. У 1915 р. австро-угорська влада організувала варварський судовий процес над багатьма представниками інтелігенції краю. Підсудних звинуватили в державній зраді тільки за те, що вони не хотіли відректися від українського походження. Всіх їх було засуджено до страти [9, с.172].

З ціллю асиміляції українського населення Закарпаття 25 вересня 1915 р. єпископ І.Новак видав розпорядження, яким було заборонено вживати кириличний шрифт в русинських народних школах його дієцезії і запроваджено латиницю з угорською фонетикою [14, с.544]. Всі релігійні книги, написані слов’янською мовою, були замінені угорськими. Газети, які виходили в Закарпатті,

почали друкуватися виключно латинським шрифтом, бо кирилиця була “сильним мостом до москалізму” [9, с.72].

Для ліквідації залишків православ'я та елементів слов'янства на Закарпатті влада намагалася заборонити юліанський і ввести григоріанський календар. До того ж, офіційна назва закарпатських русинів “рутен” була вилучена як така, що має “руський корінь”. Замість неї почали вживати термін “греко-католицькі русини” [8, с.375].

Особливо помітною була асиміляція українського населення Закарпаття через освіту. Якщо у 1881 р. в краї діяло 353 українські школи, то в 1914 – 1915 рр. в Угорщині не було жодної руської школи [10, с.24].

Проте в роки Першої світової війни в угорській пресі поширювалися повідомлення про Україну, закарпатці перебували в складі австро-угорської армії в Галичині, Буковині, в районах Центральної і Південної України, як військовополонені – у Північній та Східній Україні. Усе це сприяло інформуванню населення краю про національно-визвольну боротьбу українського народу, про стан справ зі створенням Української держави. Крім того, галицькі суспільно-політичні діячі Є.Петрушевич, К.Трильовський, Л.Бачинський, С.Смаль-Стоцький підтримували контакти з А.Волошином [1, с.143].

Під впливом цих факторів у суспільному русі Закарпаття значно зміцнилася проукраїнська орієнтація. Ця течія не мала ще своїх друкованих органів, клубів чи партій, але усвідомлення належності до українського народу поширювалося [8, с.390].

Не дивлячись на упереджене ставлення угорських урядовців до українського питання, наддніпрянські політемігранти спільно із західноукраїнськими організаціями захищали інтереси українського населення Закарпаття. Так, у відповідь на репресивні заходи влади Загальна Українська Рада (до її складу входили представники СВУ) 5 листопада 1915 р. надіслала міністру закордонних справ Австро-Угорщини барону С.Буріану заяву, в якій було аргументовано, що таке “придушення українства штовхатиме його в обійми антидержавного русофільства” [14, с.544].

14 грудня 1915 р. делегація Загальної Української Ради під керівництвом К.Левицького та члени СВУ О.Скоропис-Йолтуховський і Є.Голицинський представили в Будапешті угорському прем'єр-міністрові С.Тіссі національні політичні вимоги і проінформували про становище українського народу. Під час переговорів мова йшла про поліпшення пропаганди серед полонених-українців у таборах Угорщини і про потребу видання в країні українського часопису. С.Тісса, у свою чергу, висловився за відокремлення Східної Галичини від Західної, але застеріг, що Закарпаття є справою тільки Угорської держави [7, с.271-273].

Пізніше, 24 березня 1916 р. в Будапешті відбулася зустріч представника СВУ М.Меленевського та діячів Загальної Української Ради К.Левицького і В.Сінгалевича з папським кардиналом І.Чернохом. На аудієнції також були присутні редактор часопису "Uckránia" Г.Стрипський і священник Е.Водічка.

Під час зустрічі українська делегація проаналізувала релігійне становище українського народу в Австро-Угорщині і Росії і висловилася за повну релігійну свободу на окупованих Центральними державами українських територіях. Папський кардинал виявив свою обізнаність щодо даної проблеми, погодився з основними висновками українців і пообіцяв підтримати їх вимоги [5, с.245-246].

У роки війни угорські кола охоче говорили про Україну, схвально оцінювали діяльність Загальної Української Ради, але наявність українців у Закарпатті не визнавали. При цьому вони посилалися на програмову декларацію Ради, в якій і слова не було про Закарпаття [8, с.391]. Українські партії Галичини і Буковини займали австролялістські позиції і змушені були враховувати в своїй діяльності офіційну політику Угорщини.

Натомість політемігранти меншою мірою політично залежали від урядових структур Австро-Угорщини, їх програмові засади базувалися на засадах соборності і державності, а тому вони відстоювали українськість Закарпаття. Наддніпрянці підтримували діяльність русинських структур в Угорщині, забезпечували їх українськими виданнями. Зокрема, ними було

налагоджено зв'язки з прихильником народовецької орієнтації закарпатського культурно-мовного розвитку доктором Г.Стрипським. Член СВУ А.Жук у листі до останнього 12 грудня 1914 р. писав: “Ми випадково маємо змогу вволити Ваше бажання і переслати Вам бажані книжки” [12, арк.6].

На початку 1916 р. в Будапешті угорською мовою почав виходити журнал “Uckránia”. Він видавався Г.Стрипським з метою популяризації українсько-угорських стосунків, містив матеріали з українського політичного, економічного та культурного життя, літературні переклади [11, с.118]. На його сторінках зазначалося: “Рішуче і раз назавжди проголошуємо, що в Угорщині українців ніколи не було і тепер їх нема. Той народ, що живе в північно-східних жупах і який ми називаємо рутенами, протягом століть злився з мадярами, а його інтелігенція вже цілком мадярська і то не лише мовно, але й національним почуттям” [8, с.391-392].

Члени СВУ не погоджувалися з поглядами Г.Стрипського. Уже 6 січня 1916 р. вони у своєму головному друкованому органі “Вістнику СВУ” закликали українські видання у відповідь на заснування “Uckránia” зосередити більшу увагу на проблемах українства Угорщини [4, с.13]. Надалі наддніпрянці уважно стежили за змістом журналу і вважали, що “Угорська держава не зможе не дати... українцям того, чого вони потребують” [3, с.589].

Як бачимо, наддніпрянські політемігранти всупереч офіційній політиці Угорщини відстоювали український статус населення Закарпаття, поширювали в регіоні українознавчу літературу, домагалися покращення соціально-економічного та політичного становища місцевих українців.

Джерела та література

1. Віднянський В.С. Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців // Український історичний журнал. – 2002. – №6. – С.140-149.

2. Вістник політики, літератури і життя. – 1918. – Ч.13. – 31 березня. – С.185-200.
3. Вістник Союзу визволення України. – 1916. – Ч.115. – 10 вересня. – С.585-600.
4. Вістник Союзу визволення України. – 1916. – Ч.61-62. – 6 січня. – 16 с.
5. Вістник Союзу визволення України. – 1916. – Ч.89-90. – 9 квітня. – С.233-248.
6. Діло. – 1914. – 22 серпня.
7. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914-1918 рр. з ілюстраціями на підставі споминів і документів. – Львів, 1928-1929. – Ч.1-2. – 496 с.
8. Нариси історії Закарпаття (з найдавніших часів до 1918 року) / Відп. ред. І.Гранчак. – Ужгород, 1993. – Т.І. – 436 с.
9. Сміян П.К. Революційний та національно-визвольний рух на Закарпатті кінця ХІХ – початку ХХ ст. – Львів: В-во Львів. ун-ту, 1968. – 212 с.
- 10.Химинець Ю. Закарпаття – земля української держави. Нотатки з історії Закарпаття. – Ужгород: Карпати, 1991. – 144 с.
- 11.Цвенгрош Г. За вільну й незалежну Україну. Українське питання у Швейцарії періоду Першої світової війни // Дзвін. – 1992. – №3-4. – С.117-124.
- 12.Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф.4405, оп.1, спр.25.
- 13.Шляхом до щастя. Нариси історії Закарпаття. – Ужгород: Карпати, 1973. – 288 с.
- 14.Bihl W. Einige aspekte der österreichisch-ungarischen Ruthenenpolitik 1914-1918 // Jarbücher für Geschichte Osteuropas. Band 14. Heft 4. – Wiesbaden, 1966. – S.539-550.